

HİRÂBE AYETLERİNE DAİR YAKLAŞIMLARIN METODOLOJİK TAHLİLİ

Yrd. Doç. Dr. Ayhan AK*

Özet: Bu çalışmada hirabe (eşkıyalık) ile ilgili ayetler yorum yöntemleri bağlamında ele alınmıştır. İlk olarak ayetlerdeki her bir lafız, lafzî yorum yöntemi ekseninde değerlendirilmiş, ardından tarihî yorum yöntemi bağlamında ayetlerin nüzul sebeplerine dair rivayetler tahlil edilmiştir. Son olarak amaçsal yorum yöntemi kapsamında, ayetlere ilişkin gaye eksenli analizler tetkik edilmiş, kul haklarını koruma, fesadı önleme, suçluyu caydırma, devleti koruma, can, mal ve namus güvenliğini sağlama gibi temel gayeler çerçevesinde yapılan değerlendirmelere yer verilmiş ve elde edilen sonuçlar ifade edilmek suretiyle makale sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eşkıyalık, Lafzî Yorum, Tarihî Yorum, Gâî Yorum, Dini Korumak

The Methodological Analysis of Approaches to the Verses of Banditry

Abstract: In this article, the verses about banditry have been discussed in the context of interpretation methods. Firstly, each word in the verses have been evaluated with the perspective of literal interpretation methods. Then, the narrations about verses have been analyzed in the context of historical interpretation method. Finally, verses have been examined within the scope of purposive interpretation method. During the research, evaluations have been made within the frame of basic purposes as protection of individual rights, preventing mischief, deterrence of criminals, protection of the state and providing security. Then the study has been completed by expressing results.

Keywords: Banditry, Literal interpretation, Historical interpretation, Teleological interpretation, The protection of religion.

Giriş

Hukukun temel işlevlerinden biri düzen oluşturmaktır ve hukuk sistemlerinin düzen oluşturma işlevini yerine getirmede sahip oldukları en etkili araçlardan biri cezadır. İslam ceza hukukunda suçlar ve cezalar hadler, kısas ve tazirler olmak üzere üçe ayrılır. Ayrıntılarında farklılıklar olmakla birlikte; yedi tür suçtan biri olan hirabe (eşkıyalık), hadler kapsamında önemli tahlillerin yoğunlaştığı fikrî müzakere alanını oluşturmaktadır.

Diğer yandan "fıkıh", bir anlama ve yorumlama çabası olarak, ayet ve hadislerin anlaşılması ve hukuksal olaylarla bağının kurulması faaliyetini ifade eder. Bu haliyle fikhî faaliyetin başlangıç noktasında anlama ve yorumlama çabası vardır. Anlama ve yorumlama etkinliğinin farklı açılardan tasnifi yapılmış olmakla birlikte, bu çalışmada lafzî, tarihî ve gâî

*OMÜ İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, akayhan1@gmail.com

yorum yöntemleri esas alınmış;¹ hirabe ayetlerine yönelik anlama faaliyetleri lafız, tarih ve gaye ekseninde ele alınarak ulemânın anlama ve yorumlama faaliyetlerindeki yaklaşımları analitik bakış açısıyla değerlendirilmiş, neticede karma yorum yöntemi olarak ifade edilebilecek biçimde, bütün unsurlar dikkate alınmak suretiyle ortaya konan yorumlara işaret edilerek, söz konusu ayetlere yönelik anlama ve yorumlama faaliyetinin keyfiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede, anlama faaliyetlerinin hukuksal süreçlerdeki etkinliğinin tespit edilmesi, kullanılan yorum yöntemlerinin mezhep görüşünün savunulmasındaki rolünün belirlenmesi, yorum yöntemlerinin sistematik anlama faaliyeti olarak işlevselleştirilebilme imkanının araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışmamızda anlama yöntemleri bakımından üzerinde yoğunlaştığımız ayetler şunlardır:

“إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَخُوا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ جِزَاءٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ”

“Allah'a ve Rasûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri, yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir zillettir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.”²

“إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْرَبُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيمٌ رَحِيمٌ”

“Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin.”³

Bu bağlamda tefsir ve fıkıh kaynaklarına bakılmak suretiyle öncelikle lafzî tahliller, ardından tarihî veriler, son olarak da amaçsal analizler konu edinilecektir.

1. Lafzî Yorum Yöntemi Bağlamında Yapılan Analizler

Lafzî yorum yöntemi bağlamında ayetlerde geçen lafızlara yönelik değerlendirmeler sırayla ele alınacak, meselenin lafzî boyutları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Necip Bilge, *Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2002), 201-203; Yasemin Işıқтаç - Sevtap Metin, *Hukuk Metodolojisi* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2003), 193-212.

² el-Mâide 5/33.

³ el-Mâide 5/34.

1.1. “Muharebe Edenler” “يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ”

Bu sözcükler çerçevesinde lafzî tahliller ekseninde tartışmaların üç farklı noktada yoğunlaştığı görülmektedir: “muhârebe” ve “hirabe”nin anlamı, “Allah’a savaş açma”nın mecazî yönü ve cümlenin faili, yani hükmün kapsamı. Burada üç farklı yoğunlaşma alanı, sıraya ele alınacaktır.

Bu bağlamda İbn Kesîr (774/1373) “muhârebe” lafzının zıtlık, muhalefet, inkârda ısrar, yol kesme (kat’u’t-tarîk), yollarda insanlara korku verme anlamlarında kullanıldığını belirtmektedir.⁴ Zeylaî (743/1342), mecazen “sirkat/hırsızlık” kelimesinin de bu anlamda kullanılabildiğini ifade etmektedir.⁵ İbn Rüşd (520/1126) de yol kesmek suretiyle insanlara korku salan kişinin bu fiilin “hirâbe” olarak nitelendirilmesinde icmâ bulunduğunu belirtmektedir.⁶

Düsûkî (1230/1815) “hirabe”nin, askerinin bir şehre baskın yapması halini ifade için kullanılmayacağını belirtirken;⁷ Reşit Rıza (1354/1935) “muhârebe” lafzının “harb” lafzından türediğini ve “müfâale” babından olduğunu, “harb”in “silm”in zıttı olduğunu, “silm”in her türlü eziyet, zarar ve afetten selamette olmak, mal ve can hakkında güven içinde bulunmak anlamına geldiğini, aslı itibarıyla “harb” kelimesinin “aşırılık” ve “mala el koyma” anlamlarını ifade ettiğini belirtmektedir.⁸ Lafzî analizler yapan Reşit Rıza, bu açıklamalarının ardından “muharebe” ile “katl” ve “mukâtelenin” eş anlamlı kelimeler olmadığını; muharebede düşmanlık, mala el koyma ve güvenliği ortadan kaldırma anlamlarının bulunduğunu, bunun da kimi zaman savaşmak ve öldürmekle, kimi zaman ise savaşmaksızın gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Kur’an’da “katl” (öldürme) ve “kıtâl”in (savaş) yüzden fazla yerde geçmesine karşılık, “muhârebe” lafzının sadece bu ayette ve dırar mescidiyle⁹ ilgili ayette geçtiğini söyleyen Reşit Rıza, dırar mescidiyle ilgili ayette “muhârebe” lafzının “gözetleme ve nöbet bekleme” anlamlarında kullanıldığını, nitekim bu mescidin Allah’a ve Rasûlüne karşı

⁴ Ebu’l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm* (yy: Dâru Tayyibe, 1999), III, 94.

⁵ Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik fi şerhi Kenzi’d-dekâik* (Bulak: el-Matbaatü’l-Kübra’l-Emîriyye, 1313), III, 235.

⁶ Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü’l-mümehhedât* (Beyrut: Dâru’l-Garb, 1988), III, 228.

⁷ Ebu Abdullah Semsüddin Muhammed b. Ahmed b. Arefe ed-Düsûkî, *Hâşiyetü’l-d-Düsûkî ale’ş-şerhi’l-kebîr* (yy: Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-Arabî, t.y.), IV, 348.

⁸ Benzer açıklamaları Sâbûnî’de de görmekteyiz. Bkz. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Ravâiu’l-beyân tefsîru âyâtî’l-ahkâm mine’l-Kur’ân* (İstanbul, Dersââdet, t.y.), I, 513.

⁹ Münafıkların, Müslümanların birliğini bozmak ve onlara komplolar hazırlamak amacıyla yaptıkları mescit. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet, 1998), 292.

savaşanları gözetlemek için kurulduğunu ve bu ayetin rahip Ebû Âmir hakkında nazil olduğunu belirtmektedir.¹⁰

Ebû Âmir'in Müslümanlara yönelik düşmanlığı zirve noktadaydı; münafıklara, Müslümanları ve Hz. Peygamber'i alt etmek için büyük bir ordu getirmeyi vaat ediyordu. Dolayısıyla bu rahibin ilk "muharebesi" savaş şeklinde değil, fitne çıkarmak şeklindeydi.¹¹

Reşit Rıza, tahlillerine, "harb" kelimesi ile ilgili açıklamalarıyla devam etmekte, söz konusu lafzın Kur'an'da dört farklı yerde geçtiğini; faiz yiyenlerin Allah'a ve elçisine savaş açmış olduklarını belirten ayetin¹² dışındaki diğer üç yerde harbin, barışın zıttı olarak kullanıldığını belirtmektedir.¹³

Buraya kadar "muharebe" ve "harb" lafızları kapsamında ortaya konan değerlendirmelerin ardından, "Allah'a savaş açma"nın mecazi bir kullanım olması ekseninde yapılan tahliller ele alınacaktır. Nitekim Cessas (370/981), Allah'a savaş açmanın mecazî bir kullanım olduğunu, O'nunla muharebenin imkan dahilinde bulunmadığını, bu kullanımın iki farklı manada anlaşılabilirliğini ifade etmekte; birinci manayı "ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ"¹⁴ ve "إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ"¹⁵ ayetleri ile izah etmektedir. Cessas, birinci ayette belirtilen "شَاقُّوا" "karşı gelme" ve ikinci ayette belirtilen "يُحَادُّونَ" "düşman olma" kelimelerinin Allah (c.c.) için imkansız (müstahil) olduğunu, çünkü Yüce Allah'ın mekandan münezzeh olduğunu ifade etmekte, bu ayetlerdeki gibi muharebe ayetinde de mecazî bir kullanımın bulunduğunu, bu ibarenin muhalefet ve var olan düzene karşı çıkma konusunda mübalağa ifade ettiğini vurgulamaktadır. Cessas ayette kastedilen ikinci mananın Allah'ın dostları olduğunu, Allah'a savaş açmanın, "Allah'ın dostlarına savaş açmak" anlamına geldiğini belirtmekte; buna örnek olarak "إِنَّ الَّذِينَ يُقَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ"¹⁶ ayetini zikretmekte, burada "Allah'ın

¹⁰ Muhammed Reşid b. Ali Rıza, *Tefsîru'l-Kurâni'l-hakîm* (y.y., 1990), VI, 294.

¹¹ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kurâni'l-hakîm*, VI, 295.

¹² el-Bakara 2/279.

¹³ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kurâni'l-hakîm*, VI, 295.

¹⁴ "Bu, onların Allah'a ve Resûlüne karşı gelmelerindedir. Her kim de Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezası şiddetlidir." el-Enfal 8/13.

¹⁵ "Allah'a ve peygamberine düşman olanlar var ya, işte onlar en aşağı kimselerin arasındadırlar." el-Mücadele 58/20.

¹⁶ "Şüphesiz Allah ve Rasûlünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lanet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır." el-Ahzab 33/57.

incitmek"le, "Allah'ın dostlarını incitme"nin kastedildiğini ifade etmektedir.¹⁷

Şâfiîlerden Herrâsî (504/1110) "eşkıyalığın" büyük bir suç olduğunu ifade etmek için "Allah'a savaş açma" ibaresinin kullanıldığını, lafzî olarak bütün isyankarların bu kapsamda olacağını, ancak bunu "Allah'ın dostlarına savaş açma" şeklinde anlamak gerektiğini söylemektedir.¹⁸

İbnü'l-Arabî (543/1148) "Allah'a karşı savaş açma"nın zahiri itibariyle iki sebepten dolayı imkânsız olduğunu belirtmektedir. Allah'ın celâl ve kemâl sıfatı gereğince onunla muharebe edilemez. İkinci olarak muharebe yön ve grup gerektirir. Hâlbuki bunlar Allah (c.c.) için muhaldir.¹⁹

Cessas'ın da ifade ettiği minvalde Hamdi Yazır (1942), "Allah'a ve Rasûlüllah'a karşı savaş açma"nın imkanı üzerinden tahliller yapmakta, Rasûlüllah'a karşı savaş açmanın aklen ve örfe mümkün olmasına karşılık Allah'a karşı savaş açmanın aklen ve örfe imansız olduğunu, burada mecazî anlatımdan söz edilebileceğini ifade etmektedir. Bir lafzın aynı anda hem mecaz hem de hakikat manada kullanılması mümkün olmayacağından,²⁰ burada mecazî kullanımın esas alınması gerekecektir. O halde Allah ve elçisine karşı savaş açmak ya "Allah'a ve Rasûlünün emirlerine karşı gelmek" ya da "bu emirleri uygulayan otorite sahiplerine" karşı gelmek anlamında mecazdır.²¹

"مُجَارُونَ" lafzını tahlil eden Sâbûnî de, ayette Allah dostlarının kastedildiğini, çünkü Allah ile savaşamayacağını ve Allah'a galip gelinemeyeceğini belirtmektedir.²²

Allah'a karşı savaş açmanın mecazî bir anlatım olduğunu söyleyen Sâbûnî, İbnü'l-Arabî'nin konuyla ilgili açıklamalarını²³ aktararak, Allah'ın, sevdiği kullarını, onları yüceltmek için kendi zatı ile ifade ettiğini, Kur'an'da bunun başka örneklerinin de bulunduğunu ifade etmektedir. Nitekim Allah (c.c.) "Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç (isteyene faizsiz ödünç) verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren

¹⁷ Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî), 1992, IV, 51.

¹⁸ İmaduddîn b. Muhammed et-Taberî el-Kiyâ Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), III, 63, 64.

¹⁹ Ebubekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), II, 91.

²⁰ Muhsin Koçak v.dğr., *Fıkıh Usulü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 338.

²¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (Ankara: Akçağ, t.y.), III, 165.

²² es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 513.

²³ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 91.

de Allah'tır. Sadece O'na döndürüleceksiniz.”²⁴ şeklindeki ayette fakir ve zayıfları, kendilerine merhameti teşvik için Yüce zâtı ile ifade etmiştir.²⁵

“Allah’a savaş açma”nın mecazi bir kullanım olması yönündeki tahlillerin yanı sıra, muharebenin failinin kim olduğu ve kapsamı konusunda da tartışmalar bulunmaktadır. Nitekim Şâfiî (204/820), ayette belirtilen cezaların Müslümanlar için söz konusu olduğunu, müşrikler için had cezalarından bahsedilemeyeceğini; İslam’ın onlar için öngördüğü yaptırımların öldürme, ganimet ve cizye almaktan ibaret olduğunu ifade etmektedir.²⁶

Taberî (310/923), ayetteki siyak-sıbak uyumuna vurgu yaparak, hirabe hükmünün Yahudiler için geçerli olduğu, ancak Allah’a ve Rasûlüne karşı savaş açmaları durumunda Müslümanlar için de geçerli olacağını belirtmektedir.²⁷

Cessas’a (370/981) göre ise, ayetin lafzı, Allah’a ve Rasûlüne karşı savaş açanların mürted olduklarına delalet etmektedir. Ancak Zeyd b. Eslem rivayetine istinaden, günah ve isyanla Allah’a ve Rasûlüne karşı çıkanlara da “muharib” denilmektedir.²⁸ Nitekim “muharib” lafzının Müslümanları kapsamadığı yönündeki yaklaşımlara cevap veren Cessas, söz konusu hükmün Müslümanları da kapsadığını belirtmekte²⁹ ve buna dair delillerini sıralamaktadır:

Cessas’ın belirttiğine göre, söz konusu lafzın Müslümanları da kapsadığında görüş birliği bulunmaktadır. İkinci olarak, tövbenin önce veya sonra olması arasında ayırım yapılmıştır. Ancak mürtedin tövbesinin önce veya sonra olması arasında fark yoktur. Üçüncü olarak, mürtede ceza verilmesi için irtidat yeterlidir. Ayrıca dinden dönen kişinin muharebesine gerek yoktur. Ancak burada hirabe cezasının verilmesinde, muharebe suçunun teşekkülü şarttır. Dördüncü olarak, irtidat eden kişi için sürgün (nefy) cezası söz konusu değilken; hirabe suçu için sürgün cezası, alternatifler arasında zikredilmiştir. Ayrıca mürtedin el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi gibi bir ceza bulunmamaktadır. İrtidat etmiş bir şahıs,

²⁴ “مَنْ دَا أَلَدِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ” Bakara 2/245.

²⁵ es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 516.

²⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1994), I, 314.

²⁷ Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Ebu Cafer et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân* (yy: Müessesetü'r-Risâle, 2000), X, 244, 247, 251, 252.

²⁸ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 51.

²⁹ Aynı değerlendirmenin son dönem tefsirlerindeki görünümü için bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 164.

Müslümanlara esir düşerse, kendisinden, İslam'a dönmesi istenir. Eğer Müslüman olmazsa, gerekli cezâ işlem uygulanır. Ancak bu, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi değildir. Üstelik, mürtedin asılması gibi bir ceza da bulunmamaktadır.³⁰

İbnü'l-Arabî de ayetin Müslümanları kapsamasını değerlendirmekte, Allah'a ve Rasûlüne savaş açmanın kafirlerin niteliği olmasından hareketle, hirabe hükümlerinin Müslümanları kapsamadığını söyleyenlerin delillerini tahlil etmekte; bu bağlamda hirabenin fasit itikatla ve masiyetle söz konusu olabileceğini belirtmekte ve faizle ilgili "فَإِنْ كَفَرْتُمْ نَعْلَمُوا" "Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin."³¹ şeklindeki ayeti zikretmekte, burada da Allah'a ve Rasûlüne karşı savaştan söz edildiğini vurgulamaktadır.³²

Aynı konuya değinen İbn Kudame (620/1223) hirabe ayetinin Müslümanlar hakkında nazil olduğunu, ulemanın çoğunluğunun bu görüşü kabul ettiklerini vurgulamaktadır.³³

Hamdî Yazır ise hirâbe ayetlerinin bilinen biçimiyle muharebe için nazil olmadığını belirtmekte, ayette esir alma ve cizye gibi uygulamalara yer verilmemesini buna delil olarak zikretmektedir.³⁴

1.2. "Yeryüzünde Bozgunculuk (Fesat) Çıkarmaya Çalışanlar" "وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا"

Ulemanın yoğunlaştığı lafzî tartışma alanlarından biri "fesâd"ın mahiyeti ve kapsamıdır. Nitekim ilk müfessirlerden Taberî, bu ayetleri fesad kavramı ekseninde analiz etmiş ve ayetlerin, yeryüzünde fesad çıkaran kişinin cezasını bildirmek üzere nazil olduğunu belirtmiştir.³⁵

İbn Kesîr de "fesâd" kelimesinin anlam alanına dair tahliller yapmış; bunun, "şerrin bütün çeşitleri"ni ifade etmek için kullanıldığını vurgulamıştır.³⁶

"Fesâd"ı "salâh"ın zıttı olarak ifade eden Reşit Rıza'nın belirttiğine göre, uygun ve faydalı iken konumu değişen şeyin fesadından söz edilir.

³⁰ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 51. Ayrıca bkz. İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 93.

³¹ el-Bakara 2/279.

³² İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 94.

³³ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmailî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1997), XII, 473.

³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 165.

³⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 243.

³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 94.

Buna göre can, mal, namus güvenliğinin ortadan kaldırılması ve şeriat prensiplerinin uygulanmasına karşı çıkmak, yeryüzünde fesad çıkarmaktır.³⁷

Hamdi Yazır da “yeryüzünde fesad çıkarma”yı “cana, mala, namusa tecavüz; ekin ve nesli yok etmeye teşebbüsle hak düzeni, toplumun asayiş ve emniyetini bozmak” şeklinde ifade etmektedir.³⁸

Reşit Rıza'nın açıklamalarına benzer izahlar yapan Sâbûnî ayetteki “fesad”dan kastın yolculara korku vermek, öldürmek, yaralamak ve mala el koymak olduğunu belirtmektedir.³⁹

1.3. “Öldürülmeleri” “يُقْتَلُوا”

Ayette geçen “يُقْتَلُوا” ifadesi, muharip için ortaya konan alternatif cezalardan birincisine işaret etmekte, muharibin öldürüleceğini ortaya koymaktadır. Ancak buradaki öldürme cezasının ayırıcı vasfı maktulün yakınlarının af yetkileri bağlamında ortaya çıkmaktadır. Nitekim Şâfiî'nin Ahkâmu'l-Kur'ân'da belirttiği üzere, hirabe çerçevesinde verilen ölüm cezasını, maktulün veya mağdurun yakınlarının af yetkisi bulunmamaktadır.⁴⁰ Aynı şekilde Kudûrî (428/1037) de öldürülen kişinin yakınlarının af yetkilerinin bulunmadığını ve hakim bu konuda maktul yakınlarının af yönündeki beyanlarına itibar etmeyeceğini ifade etmektedir.⁴¹

Serahsî (483/1090), ölümün demir, taş, sopa veya kırbaçla gerçekleşmesi arasında bir fark bulunmadığını ifade etmekte, ölüm cezasının eşkıyalık sebebiyle söz konusu olduğunu; burada kısastaki şekliyle ölüme sebebiyet veren araçlar arasında benzerlik şartının aranmayacağını belirtmektedir.⁴²

Hamdi Yazır “يُقْتَلُوا” ifadesini “adam öldürmüşlerse kısas olarak değil, affedilmesi caiz olmamak üzere ceza olarak öldürülmeleri” şeklinde

³⁷ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-hakîm*, VI, 295.

³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 165.

³⁹ es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 514.

⁴⁰ eş-Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 315.

⁴¹ Abdulganî el-Guneymî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-kitâb* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.), III, 211. Benzer ifadeler için ayrıca bkz. Kemaleddin Muhammed b. Abdolvâhid b. Abdulhamid İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethü'l-kadir* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2003), IV, 408.

⁴² Ebubekir Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.), IX, 202. Daha sonra benzer ifadeleri Semerkandî (539/1144) ve Kâsânî'de (587/1191) de görmekteyiz. Bkz. Ebubekir Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1984), I, 153; Ebubekir Alaeddin Ebubekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1974), VII, 91.

ifade ederken;⁴³ Sâbûnî bu lafzın öldürme fiilinde “mübalağa” ifade ettiğini, bu cezada yakını öldürülen velinin af yetkisinin bulunmadığını ve söz konusu cezanın kesinlikle uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁴

1.4. “Asılmaları” “يُصَلُّوْا”

Bu ibare ile muharip için ikinci olarak asma cezası teşrî kılınmıştır. Bu bağlamda Hırakî (334/946) adam öldürüp mala el koyan kişinin öldürüleceğini ve ardından, verilen cezanın duyurulması için asılacağını, mağdurun yakınlarının affetmelerinin, durumu değiştirmeyeceğini belirtmektedir.⁴⁵

Cessas, asılan kişinin o halde bir veya üç gün bekletilmesi gerektiğini ifade eden rivayetlere yer vermekte, muharibin asılmasının keyfiyetine ilişkin ihtilaflara değinmektedir.⁴⁶ Aynı meseleyi ele alan Şîrâzî (476/1083), öldürüp mala el koyan eşkıyanın asılıp yiyecek ve içecek verilmeksizin bırakılması ve bu şekilde ölümünün beklenmesi gerektiği yönündeki görüşü aktarmakta, bunun tercihe şayan olmadığını ifade etmektedir.⁴⁷ Şîrbînî (977/1570) de bu durumdaki suçlunun öldürüldükten sonra üç gün asılacağını, ardından indirileceğini belirtmektedir.⁴⁸

Kudurî, suçlunun diri olarak asılacağını, karnının yaralanacağını, bu şekilde ölmesinin bekleneceğini ve üç günden fazla asılı bekletilmeyeceğini ifade etmektedir.⁴⁹

İbnü'l-Arabî Şâfiîlerin asma cezasının öldürme cezasından sonra verilmesi gerektiği yönündeki yaklaşımlarına karşı çıkmakta, diri olarak asıldıktan sonra öldürmenin cezanın amacına ulaşması bakımından anlamlı olacağını vurgulamaktadır.⁵⁰

Suçlunun asılması konusunu tahlil eden Yazır, “يُصَلُّوْا” lafzının aslı itibariyle “kollardan bir yere germek” anlamına geldiğini, sâlib/haç kelimesinin de bu kökten türediğini belirtmektedir.⁵¹

⁴³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 165.

⁴⁴ es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 514.

⁴⁵ Ebu'l-Kasım Ömer b. Hüseyin b. Abdullah el-Hırakî, *el-Muhtasar fi'l-fikh (Metnü'l-Hırakî)* (Tanta: Dâru's-Sahâbe, 1993), 136.

⁴⁶ el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 54, 58.

⁴⁷ Ebu İshak Cemaleddin İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şîrâzî, *et-Tenbîh fi'l-fikhi's-Şâfiî*, (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1951), 151.

⁴⁸ Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997), IV, 238.

⁴⁹ el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-kitâb*, III, 212.

⁵⁰ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 100.

⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 167.

Bu lafzın “tef’îl” babının özelliği olarak asma fiilinde “mübalaga” ifade ettiğini söyleyen Sâbûnî ise, bu emir gereği, suçlunun dikey bir ağaca elleri açık vaziyette bağlanacağını ve ölene kadar bu vaziyette bırakılacağını belirtmektedir.⁵²

1.5. “El ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi” “تَقَطَّعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ مِنْ”
“خِلَافٍ”

Hirabe suçuna bağlı olarak verilebilecek bir diğer ceza el ve ayakların çaprazlama kesilmesidir. Eğer eşkıya cana kıymamış ancak mala el koymuşsa el ve ayağı çaprazlama kesilir. Ebu Hanife (150/767) ve İmam Muhammed’e (189/805) göre mala el koyan eşkıya arasında malına el konulan kişinin akrabası varsa, şüphe gerekçesiyle o kişiye had cezası uygulanmaz.⁵³

Şâfiî, muharibe el ve ayakları kesme cezasının uygulanmasında asgarî sınırın çeyrek dinar olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴ Müzenî (264/878) çeyrek dinar hükmüne hırsızlıkla ilgili sünnette var olan malumata kıyasla ulaşıldığını ifade etmektedir.⁵⁵

Muharibe el ve ayak kesme cezasının uygulanması için asgari sınır Hanefilerde 10 dirhem, Şâfiîlerde çeyrek dinar iken; mal almasa da muharibe kesme cezasının verilebileceğini ifade ettiklerinden Malikilerde asgari sınır bulunmamaktadır.⁵⁶ Nitekim İbnü’l-Arabî, Şâfiî’nin hirabe suçunu hırsızlık suçuna kıyaslamasına karşı çıkmakta, hırsızın amacının mal almak, muharibin amacının ise gerekirse can almak olduğunu, dolayısıyla ikisinin kıyaslanamayacağını ve böyle bir kıyaslama ile el ve ayakları kesmeyi gerekli kılacak asgari sınırın belirlenemeyeceğini ifade etmektedir.⁵⁷

Serahsî öldürme ve kesme cezalarının tertibini tedâhül⁵⁸ bağlamında ele almakta, önce el ve ayaklarının çaprazlama kesilip sonra öldürülmesinin tedâhül olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmekte; bunu zina haddi uygulanan kişinin kırkinci celdede ölmesi halinde kalan celdelerin uygulanmaması haline benzetmekte, ölüm cezasının ilk olarak uygulanması

⁵² es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî’l-ahkâm*, I, 514.

⁵³ es-Semerkindî, *Tuhfetü’l-fukahâ*, I, 156. Ayrıca bkz. el-Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, VII, 92.

⁵⁴ eş-Şâfiî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, I, 315.

⁵⁵ Ebû İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail el-Müzenî, *Muhtasaru’l-Müzenî fi furûi’ş-Şâfiyye* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1998), 346.

⁵⁶ el-Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, IV, 61.

⁵⁷ İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 100.

⁵⁸ Tedâhül, bir cinsten olan müteaddit had sebeplerinden dolayı yalnız bir had ile yetinilmesi halidir. Bir şahsın birkaç kez hırsızlık suçu işlemesi halinde, hakkında yalnızca bir had cezasının tatbiki ile yetinilmesi gibi. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 444.

durumunda ölen kişiye kesme cezası uygulamanın anlamsız olduğunu ifade etmektedir. Ona göre ölüm cezasından sonra kesme cezası uygulamanın, zina haddinde kırkinci celdede ölen kişiye öldüğü halde altmış celde daha vurmaktan farkı yoktur.⁵⁹

Nevevî (676/1277), eşkıyanın cana zarar vermeksizin mala el koyması durumunda ilk olarak sağ el ve sol ayağının kesileceğini, aynı fiilin tekerrüründe ise sol el ve sağ ayağı kesileceğini ifade etmekte;⁶⁰ Sâbûnî ise “مِنْ خِلَافٍ” ifadesinin, ellerin ve ayakların çaprazlama kesilmesi anlamına geldiğini söylemektedir.⁶¹

1.6. “O yerden sürülmeleri” “يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ”

Hirabe suçu sebebiyle verilebilecek bir diğer ceza sürgündür. Buna göre, mala ve cana zarar vermeksizin yalnızca yolcuları korkutmak suretiyle eşkıyalık yapan kişinin cezası “nefy”dir. Şâfiî “nefy”in bir beldeden başka bir beldeye sürgün olduğunu söylemektedir.⁶² Diğer yandan Cessas’ın belirttiğine göre “nefy” Hanefilerde hapis, Malikilerde ise başka ülkeye sürülüp orada hapsedilmek anlamına gelmektedir. Çünkü kişinin yeryüzünden sürgün edilmesi muhaldir. Yeryüzünden sürgün, ancak kişiyi öldürmekle mümkün olabilir. Fakat ayette “nefy” ile öldürme kastedilmemiştir. Çünkü “öldürme” cezası ayrıca zikredilmiştir. Cessas, kişinin, kendi ülkesinde hapsedilmesi ile başka bir ülkeye sürgün edildikten sonra orada hapsedilmesi arasında fark bulunmadığını, Malikîlerin ileri sürdükleri, suçlunun başka ülkeye sürülerek hapsedilmesi gerektiği yönündeki görüşlerinin mantıksal tutarsızlık içerdiğini ifade etmektedir.⁶³

“Nefy” konusundaki farklı görüşleri veren İbnü’l-Arabî de söz konusu cezayı “hapis” olarak anlamının isabetli olacağını, aksi halde ceza ile elde edilmek istenen sonuca ulaşamayacağını belirtmektedir.⁶⁴

Begavî (516/1122) sürgün cezasını devlet başkanının takdir yetkisi çerçevesinde ele almaktadır. Müellifin eserinde işaret ettiğine göre, bir grup âlim, her ülkede devlet başkanının takdiriyle belirlenen alanların bulunacağını ve sürgün edilenlerin, ülkenin o bölgelerine giremeyeceklerini ifade etmektedir. Saîd b. Cübeyr ve Ömer b. Abdulaziz bu görüştedirler.

⁵⁹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 196.

⁶⁰ Ebu Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Muri en-Nevevî, *Minhâcü’l-tâlibîn ve umdetü’l-müftîn* (Beyrut: Dâru’l-Minhâc, 2005), 511.

⁶¹ es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî’l-ahkâm*, I, 514.

⁶² eş-Şâfiî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, I, 315.

⁶³ el-Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, IV, 59.

⁶⁴ İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 99.

Başka bir görüş ise sürgünün hapis olduğu, tövbe edene kadar suçlunun hapsedileceği yönündedir.⁶⁵

Şirbînî (977/1570), yol kestiği halde öldürmeyen ve mala el koymayan kişilerin tazir olarak hapis veya başka bir ceza ile cezalandırılacaklarını ifade etmektedir.⁶⁶

Yazır, “sürgün” anlamında çevrilen “nefy”in idam ve yok etme anlamına geldiğini ancak, ayetteki kullanım itibarıyla bu manalara gelmediğini, Ebu Hanife’nin de vurguladığı üzere, yeryüzünden bütünüyle sürgün edilmede “hapis” anlamının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmektedir.⁶⁷

Sabunî “nefy”in hapis anlamına geldiği konusunda İmam Malik’in görüşünü aktarmakta, hapis bağlamında amaçsal değerlendirme yapmakta; hapse atılan kişinin sevdiklerini görmeyerek, dünya lezzetleri ve güzelliklerinden faydalanmayarak sürgün edilmiş olacağını söylemektedir.⁶⁸ Sâbûnî’ye göre “يُتَّقُوا” kelimesi, “helak etmek” anlamına gelir. Bu kökten türemiş olan “nüfâye” kelimesi, “çöp” demektir, yeryüzünden nefiy ise, bir beldeden başka bir beldeye sürgün etmektir.⁶⁹

1.7. “Veya” “و”

Yukarıda verilen dört ceza türünün “و” bağlacıyla atfedilmiş olması, söz konusu cezalarda tertîb veya muhayyerliğin bulunması şeklinde iki farklı yaklaşımı ortaya çıkarmış, bu atıf harfi ekseninde hirabe suçunun farklı türleri ve verilecek cezalar tartışılmıştır. Nitekim Şâfiî’ye göre eşkiya hem yol kesmiş hem de mala el koymuşsa öldürülür ve asılır; öldürmüş ancak mala el koymamışsa, öldürülür fakat asılmaz; mala ele koymuş ancak adam öldürmemişse el ve ayakları çaprazlama kesilir; yalnızca yolculara korku salmışsa, sürgün edilir.⁷⁰

Malik (179/795), Saîd b. Müseyyeb ve Mücahit’e göre devlet başkanı, belirtilen cezalardan birini uygulamak konusunda mutlak olarak muhayyerdur.⁷¹ Suçun içeriğine bakmadan, ayette yer verilen dört tür cezadan birini verebilir.⁷² Malikîlerin görüşlerini temellendirmek sadedinde

⁶⁵ Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ûd Muhyî’s-sünne el-Begavî, *Meâlimü’l-tenzîl*, (yy: Dâru Tayyibe, 1997), III, 49.

⁶⁶ eş-Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, IV, 237.

⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 167.

⁶⁸ es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâti’l-ahkâm*, I, 516.

⁶⁹ es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâti’l-ahkâm*, I, 514.

⁷⁰ eş-Şâfiî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, I, 313.

⁷¹ İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 94; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü’l-mümehhedât*, III, 228.

⁷² el-Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, IV, 55.

değerlendirmeler yapan İbn Abdülber (473/1071) yeryüzünde fesat çıkararak bir kişiyi öldürmenin, bütün insanları öldürmek gibi olduğunu ifade eden ayete işaretle, eşkıyalığın büyük bir suç olduğunu⁷³ ve zımnen muharibin en ağır cezalara müstahak olduğunu belirtmektedir.

Hanbelîlerden Hırakî'nin (334/946) belirttiği üzere, hem mala el koyup hem de öldüren öldürülür ve asılır; cana kıymakla birlikte mala el koymayan kişi öldürülür, ancak asılmaz; mala el koymakla birlikte cana kıymayan kişinin sağ eli ve sol ayağı kesilir; nisap miktarı mal almayan kişi ise sürgün edilir.⁷⁴

Cessas, “او” atf harfinin tertib veya tahyir ifade etmesi meselesini ele alırken, ayette belirtilen cezaların tertib ifade ettiğini söylemekte ve bu görüşünü “ لا يجل دم امرئ مسلم إلا في إحدى ثلاث رجل زنى وهو محصن فرجم . أو رجل قتل نفسا بغير ” görüşünü “Üç istisna hariç, Müslüman'ın kanı Müslüman'a helal değildir: muhsan kişinin zinası, haksız yere cana kıymak ve Müslüman olduktan sonra dinden çıkmak.”⁷⁵ hadisi ile delillendirmektedir. Cessas'ın ifade ettiğine göre, bu hadiste cana kıymak yasaklanmış, ancak üç sebeple cana kıyılacağı ifade edilmiştir. Bunlar: imandan sonra inkar, ihсандan sonra zina ve haksız yere cana kıymaktır.

Bu hadisle, yol kesip öldürmeyen kişinin, öldürülemeyeceği ortaya konmuş olmaktadır. Ayrıca öldürmeyip mala el koyan kişinin el ve ayaklarının çaprazlama kesileceği konusunda ihtilaf yoktur.⁷⁶

Begavî (516/1122), “و” atf harfini, bu harf çerçevesinde ortaya çıkan iki farklı görüş çerçevesinde değerlendirmiştir. Buna göre Said b. Museyyeb, Hasan-ı Basrî, İbrahim en-Nehâî ve Mücahit, belirtilen cezalar arasında bulunan atf harfinin tertib değil tahyîr ifade ettiğini; devlet başkanının öldürme, asma, kesme ve sürgün cezalarından birini verme konusunda muhayyer olduğunu ileri sürerlerken; çoğunluk, buradaki atf harfinin muhayyerlik değil, tertib ifade ettiğini, suçun niteliğine göre uygun cezanın verileceğini vurgulamaktadır. Begavî Katâde, Evzaî ve Şâfiî'yi tertib taraftarları olarak belirtmekte, bu görüş sahiplerinin ortaya koydukları tertibi yukarıda belirtildiği üzere izah etmektedir.⁷⁷

⁷³ Ebu Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdülber en-Nemerî, *el-Kâfi fi fihri ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 583.

⁷⁴ el-Hırakî, *el-Muhtasar fi'l-fikh*, 136.

⁷⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, Hudûd 1.

⁷⁶ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 55.

⁷⁷ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, III, 49.

Hamdi Yazır da alimlerin çoğunluğunun, ayette ceza olarak ifade edilen seçenekleri muhayyerlik anlamında değil suçun derecesine göre dağıtım ve taksim anlamında aldıklarını, yetkililerin, suçun derecesine göre cezalardan uygun olanı vermekle mükellef olduklarını belirtmektedir.⁷⁸

Yukarıda ifade edilenlerin yanı sıra Dahhâk'ı da tahyir taraftarı olarak zikreden Sâbûnî, söz konusu görüş farklılığının kaynağına ilişkin değerlendirme yapmakta ve ihtilafın temelinde "او" atıf harfinin muhayyerlik ifade ettiğini belirten rivayetlerin bulunduğunu söylemekte, tertîb taraftarları olarak daha önce belirtilenlere ilave olarak Ebu Yusuf (182/798) ve İmam Muhammed'i (189/805) de zikretmekte; Ebû Hanîfe'yi ise ayrı bir kategoride ifade etmektedir. Buna göre İmam-ı Azam, tümüyle tertîb taraftarı olmadığı gibi, tümüyle muhayyerlik taraftarı da değildir. Nitekim Ebu Hanife, verilecek cezalar konusunda devlet başkanının mutlak olarak muhayyer olmadığını, ancak adam öldürüp mala el koyan muharip hakkında muhayyer olduğunu; dilerse el ve ayakları çaprazlama kesip öldürme, el ve ayaklarını çaprazlama kesip asma, el ve ayakları kesmeksizin sadece asma veya maslahat gereği sadece öldürme seçeneklerinden birini tercih edebileceğini belirtmektedir.⁷⁹ Ancak bunun dışında, öldürmenin cezası öldürme, mala el koymanın cezası ise kesmedir.⁸⁰ Yani, cezanın bu boyutunda tertîb söz konusudur.

1.8. "Ahirette de onlara büyük bir azap vardır" "هُمْ فِي الْأَجْرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ"

Ayette, muharib için söz konusu olan dört farklı ceza zikredilmiş; ardından, bu kişilerinde ahirette de şiddetli bir şekilde cezalandırılacakları belirtilmiştir. Taberî tövbe etmeyen kişinin uhrevî cezasının ebedî azap olduğunu vurgularken;⁸¹ Cessas ve Herrâsî verilen hukukî cezanın, günahlara kefaret olmadığını, kişinin suçundan dolayı ahirette de cezalandırılacağını ifade etmektedirler.⁸²

Cessas lafzî tahlilde, tövbe edenlere Allah hakkı kapsamındaki cezaların uygulanmayacağı, kul haklarının ise korunacağı yönündeki yaklaşıma karşı çıkararak, hırsızlık cezasının tövbe ile sakıt olmadığını ya da tövbenin hırsızlık haddinin uygulanmasına mani olmadığını bildiren ayeti delil gösterenlere cevap vermekte, "كل كلام اكتفى بنفسه لم نجعله مضمنا بغيره إلا بدلالة" "Her söz kendi konu çerçevesinde değerlendirilmeli, delalet yoksa, zimnen

⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 166.

⁷⁹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 195.

⁸⁰ es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 519.

⁸¹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 243.

⁸² el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 59; Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 68.

bile olsa başka konularla bağlantı kurulmamalı” şeklinde açıklama yapmakta, hirabe ayetini, bu ayette geçen lafızlarla anlamak gerektiğini, başka delillere müracaatı icap ettiren bir karine yoksa, lafzın kendi bütünlüğü içerisinde anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁸³

Buraya kadar yapılan lafzî tahliller değerlendirildiğinde, muharebenin kapsamı, asma ve öldürme cezalarının ikisinin de verilebileceği durumlarda hangisinin önce uygulanacağı, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi cezasının uygulanması için, el konan malın asgarî sınırı, nefy'in manası ve “ج” atıf harfinin tertîb veya tahyîr ifade etmesi konularında lafzî düzlemde ihtilafların ortaya çıktığı görülmektedir. Genel manada, lafzî düzlemde ortaya çıkan ihtilafların çözümünde tarihî ve amaçsal verilerin analizi önem arz etmektedir.

2. Tarihî Yorum Yöntemi Bağlamında Yapılan Analizler

Tarihî yorum yöntemi, özü itibarıyla, İslamî ilimler literatüründe, sebebi nüzûl ve sebebi vürûd bağlamında ortaya konan anlama ve yorumlama faaliyetlerine işaret eder. Hirabe ayetlerinin nüzûl sebepleri ve konuyla ilgili değerlendirmeler bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Nitekim rivayetlerde hirâbe ayetlerinin ehl-i kitâb, müşrikler, Ureyne, Ukl, Benisüleym, Becîle ve Hilal b. Uveymir kabileleri hakkında nazil olduğu yönünde farklı rivayetler bulunmaktadır ki; bunlar, burada ele alınarak analiz edilecektir.

2.1. Ehl-i Kitâb Hakkında Nazil Olması

Hirâbe ayetlerinin tarihî bağlamını değerlendiren Taberî, konuyla ilgili farklı görüşlerin bulunduğunu ifade etmekte, ardından bu görüşleri ve ilgili rivayetleri aktarmaktadır. Taberî'nin aktardığı üzere rivayetlerin bir kısmında, hirabe ayetlerinin ehl-i kitâb hakkında nazil olduğu belirtilmektedir. Nitekim Taberî eserinde biri İbn Abbâs'tan, ikisi Dahhâk'tan olmak üzere üç farklı rivayete yer vermektedir.⁸⁴

Begavî de Dahhâk'tan aktarılan rivayete referansla, bu ayetlerin Hz. Peygamber'le barış anlaşması yapmış, ardından bu anlaşmayı bozarak yeryüzünde fesat çıkarmış olan ehl-i kitâb hakkında nâzil olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵

İbnü'l-Arabî, hirabe ayetlerinin nüzul sebebiyle ilgili beş farklı rivayetin bulunduğunu belirttikten sonra, ilk olarak bu ayetlerin ehl-i kitâb hakkında nazil olduğu yönündeki görüşü aktarmaktadır.⁸⁶

---

⁸³ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 60.

⁸⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 243.

⁸⁵ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, III, 47.

⁸⁶ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 92.

İbn Kesîr, söz konusu ayetin Hz. Peygamber'le aralarında barış anlaşması bulunan ehl-i kitâb hakkında nazil olduğunu; anlaşmalı ehl-i kitâbın anlaşmayı bozup fesat çıkarmalarından sonra, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'i, onları öldürmek, el ve ayaklarını çaprazlama kesmek konusunda muhayyer bıraktığını belirtmektedir.⁸⁷

Hamdi Yazır da değerlendirmelerinde farklı rivayetlere yer vermekte, ayetlerin ehl-i kitâb hakkında nâzil olduğu yönündeki İbn Abbâs rivayetine atfla sebebi nüzûle ilişkin bilgi aktarımında bulunmaktadır.⁸⁸

2.2. Müşrikler Hakkında Nazil Olması

Taberî'nin belirttiğine göre, bir grup alim, bu ayetlerin müşrikler hakkında nazil olduğunu ifade etmektedirler.⁸⁹ Cessas da ayetlerin müşrikler hakkında nazil olduğu yönünde rivayetlerin bulunduğu, ancak bu rivayetlerde Ureynelilerden bahsedilmediğine işaret etmektedir.⁹⁰

İbn Kesîr, hirâbe ayetlerinin müşrikler hakkında nazil olduğu yönündeki görüşü verdikten sonra, konuyla ilgili Taberî'nin verdiği bilgileri zikretmektedir.⁹¹

İbnü'l-Arabî'nin aktarımına göre, Hasan-ı Basrî hirabe ayetlerinin müşrikler hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.⁹²

Hamdi Yazır ise, Hasan Basrî, İkrime ve Atâ'nın hirabe ayetlerinin müşrikler hakkında nazil olduğu yönündeki kanaatlarını belirtmektedir.⁹³

2.3. Ureyne ve Ukl Kabileleri Hakkında Nazil Olması

Taberî, hirâbe ayetlerinin Ureyne ve Ukl kabileleri hakkında nazil olduğu yönünde Enes b. Malik ve Abdurrezzak'tan nakledilen üç rivayet zikretmektedir.⁹⁴

Ukl, Ureyne ve Beciyle'den bir grup yoksulluk ve hastalık içinde Medine'ye gelip Müslüman olmuştu. Hz. Peygamber bunları zekat develerinin otlatıldığı bölgeye göndermiş, develetin sütünden içmelerini ve idrarı ile tedavi olmalarını istemişti. Bu insanlar iyileştikten sonra dinden döndüler, çobanları öldürdüler ve develeri alıp götürdüler. Daha sonra yol

⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 95.

⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 164.

⁸⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 243

⁹⁰ el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 53. Ayrıca bkz. İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhedât*, III, 228.

⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 94.

⁹² İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 92.

⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 164.

⁹⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 244-245;

kesip insanların ırzlarına tecavüz ettiler, fakat takip edilerek yakalandılar ve şiddetli bir cezaya çarptırıldılar.⁹⁵

Taberî gibi Cessas da ayetin tarihî bağlamına değinmekte, öncelikle, söz konusu ayetlerin Ureyneliler hakkında nazil olduğunu belirten rivayetleri aktarmakta; ⁹⁶ ardından, ayetin, Ureynelilerin cezalandırılmasından önce indiği yönündeki iddiaların geçersiz olduğunu, çünkü Hz. Peygamber'in suçluları asmadığını ve onlara müsle ⁹⁷ cezası verdiğini; dolayısıyla hükmün mürtedlerle sınırlı olmayıp, aynı suçu işleyen Müslümanlar için de câri olduğunu belirtmekte;⁹⁸ ardından gözleri dağlama şeklindeki uygulamanın neshedildiğini vurgulamaktadır. ⁹⁹ Cüveynî de hirabe ayetlerinin, Hz. Peygamber'in Ureynelilere verdiği cezayı neshetmek için geldiğini ifade etmektedir.¹⁰⁰

Begavî'nin belirttiğine göre Saîd b. Cübeyr rivayetinde hirâbe ayetlerinin Ureyne ve Ukl kabilelerinden bir grup insan hakkında nazil olduğu belirtilmektedir. Begavî Enes b. Malik'ten gelen rivayeti de aktarmakta, Hz. Peygamber'in, Müslüman olduktan sonra irtidat ederek dinden çıkan ve yanlarındaki Müslüman şahsı öldürerek gözlerini dağlayan Ukl kabilesine mensup kişileri Müslüman askerlerle takip ettirdiğini, bunların gözlerini dağlattığını, ellerini-ayaklarını çaprazlama kestirdiğini ve bu kişileri ölene kadar çölde susuz bıraktığını belirtmektedir.¹⁰¹

Begavî, Ureyne hadisesi bağlamında ihtilafların söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Bir gruba göre bu olaydaki bütün hükümler neshedilmiştir. Çünkü müsle, yani düşmanın ağzının, burnunun, kulaklarının kesilmesi, gözlerinin oyulması, yakılması şeklindeki cezalandırma caiz değildir. Diğer bir gruba göre müsle hariç, Ureyne'deki hükümler mensuh değil, sabittir. Katâde ve İbn Sîrîn, bu uygulamaların, hirabe ayetlerinin nazil olmasından önce geçerli olduğunu ifade etmektedirler. Ebu'z-Zinâd da Rasûlüllah'ın, bu uygulamayı hirabe ayetlerinin nüzûlünden önce yaptığını, ayetlerle bu uygulamanın yasaklandığını ve daha sonra Hz. Peygamber'in bu tür cezalar vermediğini

⁹⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 244-245; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 164.

⁹⁶ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 53.

⁹⁷ Müsle, öldürülecek kişinin burnunu, kulaklarını ve diğer organlarını kesmektir. Bkz. Halil Güneç, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Müyesera*, (İstanbul: Dâru Sehâ, 1992), II, 372.

⁹⁸ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 53.

⁹⁹ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 53. Ayrıca bkz. İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 92.

¹⁰⁰ İmâmü'l-Harameyn Ebu'l-Meâli Rüknuddin Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007), XVII, 297. Ayrıca bkz. İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhedât*, III, 228.

¹⁰¹ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, III, 48.

aktarmaktadır. Katâde de Hz. Peygamber'in hirabe ayetlerinin nüzulünden sonra, insanları sadakaya teşvik ettiğini ve müslu uygulamasını yasakladığını aktarmaktadır.¹⁰²

Süleyman et-Teymî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber Ureynelilerin gözlerini dağıtmıştı. Çünkü onlar, Rasûlüllah'ın kendileriyle birlikte develeri gütmek üzere gönderdiği Müslüman çobanın gözlerini dağıtmışlardı. Leys b. Sa'd ise bu ayetlerin Hz. Peygamber'i uyarmak ve yeryüzünde fesat çıkaranların cezasını kendisine bildirmek için nazil olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber, sonraki dönemde her konuşmasında müslu uygulamasını yasaklamıştır.¹⁰³

İbnü'l-Arabî hirabe ayetlerinin Ureyneliler hakkında nazil olduğu yönündeki görüşün kendilerince kabul edilebilir olduğunu ifade etmektedir. Müellif, Ureynelilerin harbî değil mürted oldukları gerekçesiyle ortaya konan itirazların geçerli olmadığını, çünkü mürtedden de tövbe isteneceğini belirtmektedir.¹⁰⁴

Reşit Rıza (1354/1935) hirabe ayetlerinin kimler hakkında nazil olduğu noktasındaki ihtilaflara değinerek açıklamalarına başlamakta, klasik tefsirlerde Ulk ve Ureyne hakkında verilen rivayetleri zikretmekte,¹⁰⁵ cezanın Müslümanları kapsamaması konusundaki yaklaşımları belirtmekte, ardından kendi görüşünü vermektedir.¹⁰⁶ Sâbunî ise nüzul sebebi olarak Ureyneliler hakkındaki bilgileri vermekle yetinmektedir.¹⁰⁷

2.4. Diğer Rivayetler

Bazı rivayetlerde, bu ayetlerin Benîsüleym ve Becîle'den insanlar hakkında nazil olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Taberî, bu konuda çok sayıda rivayete yer vermektedir.¹⁰⁸

İbn Kesîr söz konusu ayetlerin Harûra olayı çerçevesinde nazil olduğu yönünde rivayetlerin bulunduğunu belirtmekte ve ardından, meseleyle ilgili kendi kanaatini ortaya koymakta, bu ayetin bu suçu işleyen gerek müşrikler ve gerekse diğer gruplar için geçerli olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁹

¹⁰² İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 92.

¹⁰³ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, III, 48.

¹⁰⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 93.

¹⁰⁵ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kurâni'l-hakîm*, VI, 291.

¹⁰⁶ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kurâni'l-hakîm*, VI, 292-293.

¹⁰⁷ es-Sâbunî, *Tefsîru âyâti'l-ahkâm*, I, 515-516.

¹⁰⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, 244-247-250.

¹⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 95.

Begavî'nin aktardığına göre, Kelbî rivayetinde hirâbe ayetlerinin Hilal b. Üveymir ve kavmi hakkında nâzil olduğu bildirilmektedir.¹¹⁰ Bu kavimle Hz. Peygamber arasında güven anlaşması vardı. Fakat bir gün Beni Kinane'den bir grup insan Müslüman olmak için Medine'ye giderlerken, bu kavme uğramış; kavim, yol kesmiş, gelenleri öldürmüş, mallarını almıştı.¹¹¹

Cessas ise, bu ayetlerin Ebu Berze el-Esemî hakkında nazil olduğunu ifade eden hadislere yer vermekte; bu kavmin, Müslüman olmak için Hz. Peygamber'e gelmekte olan bir topluluğun yolunu kestiğini, bu insanları öldürdüklerini ve ilgili ayetlerin bu sebeple nazil olduğunu belirtmektedir.¹¹²

2.5. Lafzî ve Tarihî Veriler Arasındaki İlişki

Yorum yöntemleri bağlamında sebebin husûsiliği ve lafzın umumîliği kapsamında ortaya konan fikrî çerçeve son derece anlamlıdır. Çünkü hirabe ayetlerine ilişkin rivayetler, söz konusu ayetleri belli bir olaya veya topluluğa özgülemektedir. Rivayetlerin yoğun olarak vurguladığı bilgi ekseninde değerlendirildiğinde söz konusu hükümlerin Ehlikitap, müşrikler ya da Ureyneliler hakkında olduğu ve ilgili toplulukların dışında diğer grup ve toplulukları kapsamadığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Ancak bu konuyu tartışan ulemâ meseleyi husûsî sebep-umûmî lafız ikileminde ele almış; sebebin husûsiliğine değil lafzın umumîliğine itibar edileceğini vurgulamıştır. Nitekim Cessas, Hanefilerde sebebin hususiliğine değil, lafzın umumîliğine itibar edileceği yönündeki yaklaşımın benimsendiğini; ancak hükmün sebebe mahsus kılındığını gösteren bir delil varsa, bu durumda lafzın umumîliğine itibar edilmeyeceğini ifade etmektedir.¹¹³

Bu mesele, yorum yöntemleri arasındaki ilişkinin ortaya konması bakımından belirleyicidir. Çünkü hükmün, belli bir olaya mahsus kılınmayıp, amaçsal tahliller ve lafzî prensiplerle benzer nitelikteki bütün olaylara aktarılması bütün yorum yöntemlerinin işlevselleştirilmesi demektir.

Ayrıca tarihî yorum yöntemi, naslar arasındaki kronolojiyi tespit edebilmede ve buna bağlı olarak nesih mülâhazalarında önem arz etmektedir. Çünkü bir hükmün başka bir hükmü neshettiğini söylemek için nâsihin mensuhtan sonra geldiğinin belirlenmesi gerekmektedir.¹¹⁴ çalışmamız bağlamında, "müsle" uygulamasının nesh edildiğine dair

¹¹⁰ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, III, 47.

¹¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 164.

¹¹² el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 53.

¹¹³ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 53.

¹¹⁴ Abdulkarim Zeydan, *el-Vecîz fi usûli'l-fıkh* (yy: Müessesetü'r-Risâle, 2009), 306.

yaklaşımlar önemli bir örnektir. Nitekim müslüman uygulamasına dair tartışmalarda hiabe ayetlerinin nüzul vakti ile Hz. Peygamber'in Ureynelilere verdiği cezanın öncelik ilişkisi ele alınmaktadır. Bu da bütünüyle tarihî yorum yöntemi bağlamındaki bir meseledir.

3. Amaçsal Yorum Yöntemi Bağlamında Yapılan Analizler

Lafız ve tarih bağlamında ortaya konamayan birçok tahlilin amaçsal yorumlar çerçevesinde ortaya konduğu, gaye ekseninde metnin anlam alanının büyük oranda genişletildiği görülmektedir.¹¹⁵ Şimdi bunlar sırayla ele alınacaktır.

3.1. Dini Korumak

Cessas gibi erken dönem hukukçuları ile Reşit Rıza gibi son dönem düşünürlerinin vurguladığı gibi, "dini korumak" hirabe ayetleri bağlamında ortaya konan en temel amaçlardan biridir. Bu yaklaşımla değerlendirme yapan Cessas'a göre, dinden dönme ihtimalini güçlendirdiği için, Müslüman şahsın ceza olarak darulharbe sürgün edilmesi caiz değildir.¹¹⁶

Diğer yandan, Reşit Rıza'nın ifadesine göre, hirabe ile ilgili ayet ve hadislerin bütününden çıkan mana, Ureynelilerin ganimet için İslam'ı alay konusu haline getirmeleri ve bundan dolayı "dini koruma" fikri çerçevesinde cezalandırılmalarıdır.¹¹⁷ Ureyneliler, ganimet elde etmek için alaycı bir tavır takınmışlar, bunun neticesinde Yüce Allah, kendilerinin şiddetli bir şekilde cezalandırılmalarını emretmiştir.

Aynı şekilde hirabe ayetlerinin hariciler hakkında nazil olduğu yönünde Reşit Rıza tarafından nakledilen bilgi¹¹⁸ de dini koruma refleksini yansıtmaktadır. Bu, bir yandan ayetler için sonradan amaç ihdas etme anlamına gelmekle birlikte diğer yandan, Haricileri İslam için zararlı addedip, kendilerinin cezalandırılmalarını ifade eden ayetlerin bulunduğunu vurgulamak suretiyle dinin zararlı yaklaşımlardan korunması anlamına gelmektedir.

3.2. Can, Mal ve Namus Güvenliğini Sağlamak

Hirabe ayetleri bağlamında can, mal ve namus güvenliğini sağlama çerçevesindeki tahlillerin ortaya çıktığı alanlardan biri, hirabe suçunun şehirde veya kırdaki teşekkülünün imkanı kapsamındaki tartışmalardır.

---

¹¹⁵ Gaye eksenli tahliller literatürde makâsîd başlığı altında tahlil edilmektedir. Ancak bu çalışmada genel olarak makasîd konusunun değil, özel olarak Hirabe ayetleri bağlamında ortaya konan amaçsal analizlerin ele alınması hedeflenmiştir. Makâsîd konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Pekcan, *İslam Hukukunda Gaye Problemi* (İstanbul: Rağbet, 2003).

¹¹⁶ el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 59.

¹¹⁷ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-hakîm*, VI, 293.

¹¹⁸ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-hakîm*, VI, 293.

Nitekim Ebu Hanife şehirlerde hirabe suçunun teşekkül etmeyeceği, bundan dolayı eşkıyalık yapan kişilere hirabe cezasının uygulanmayacağı kanaatindedir.¹¹⁹ Ebu Hanife devlet kuvvetlerinin şehirde ulaşılabilir durumda olduğunu ve bu durumdaki kişiye muharib denmeyeceğini ifade etmektedir. Ebu Yusuf'a göre ise şehir ve kır hirabe suçunun teşekkülü bakımından aynıdır.¹²⁰ Nitekim Hanefîlere göre hirabe cezasının verilmesi için söz konusu suçun iki şehir arasında cereyan etmemesi ve suç mahalli ile şehir arasında sefer mesafesinin bulunması gerekli görülmüştür.¹²¹ Hanbelîlerden Hırakî (334/946) de hirabe suçunun yerleşim alanı dışında teşekkül edebileceğini ifade etmektedir.¹²²

Evvâî (157/774) ve Leys b. Sa'd'a¹²³ (175/791) göre hirabe cezası yol kesen, insanlara silah çeken ve ayaklanma çıkaran kişilere uygulanır.¹²⁴ Mâlik, gerek kırdaki gerekse şehirde insanlara silah çekip onları korkutan kişilerin muharib olarak nitelendirileceklerini söylemiştir.¹²⁵ Şâfiî de gerek şehirde gerekse şehir dışında hirâbe suçunun teşekkül edebileceğini söylerken;¹²⁶ İbn Münzir (309/921) söz konusu hükmün umumî olduğunu, herhangi bir grubun, delilsiz bir şekilde hükmün umumundan çıkarılamayacağını belirtmektedir.¹²⁷

Her ne kadar Herrâsî, kırdaki şehir arasında fark gözetilenlerin vehme göre amel ettiklerini söylese de,¹²⁸ bu görüşlerin temelinde hirabe ayetindeki gayeye ilişkin tahlillerin var olduğu görülmektedir. Söz konusu suçun şehirde de oluşabileceğini söyleyenler, insanların silah çekilmek suretiyle veya farklı yollarla korkutulmasını; can, mal ve namus güvenliğinin zafiyete uğratılmasını, söz konusu suçun teşekkülüne hükmetmede belirleyici bir gerekçe olarak görmüşlerdir.

Cessas'ın hirabe suçunun teşekkülü için "topluluk" şartı ileri sürmesine karşılık, Kâsânî (587/1191) bu şarta itibar etmemekte, eşkıyalık için gerekli güç ve imkanlara sahipse, şahıslar tarafından da hirabe suçunun

¹¹⁹ el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-kitâb*, III, 210; el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, III, 49.

¹²⁰ es-Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 201.

¹²¹ el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-kitâb*, III, 210; Zeynüddin Zeyn b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, (yy: el-Matbaatü'l-İlmiyye, t.y.), V, 72.

¹²² el-Hırakî, *el-Muhtasar fi'l-fık*, 136.

¹²³ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 94.

¹²⁴ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, III, 48.

¹²⁵ Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdurrahim el-Karâfî, *ez-Zehîra*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), XII, 123.

¹²⁶ el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 60.

¹²⁷ es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâti'l-ahkâm*, I, 518.

¹²⁸ Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* III, 70.

işlenebileceğini, bir kişinin de hirabe suçunun teşekkülü için yeterli olabileceğini vurgulamakta,¹²⁹ bu haliyle can, mal ve namus güvenliği ekseninde değerlendirme yapmaktadır.

İbnü'l-Arabî, ırz ve namusa yönelik saldırıların hirabe ayetinde ifade edilen suçlarla kıyaslanamayacağını; şahısların, ellerinden bütün varlıklarının gitmesine razı olacaklarını ancak, namuslarına yönelik saldırıya rıza göstermelerinin mümkün olmayacağını; ayette ifade edilenlerden daha ağır başka bir ceza zikredilseydi, bunun da ırz ve namusa yönelik saldırılar için söz konusu olabileceğini vurgulamaktadır.¹³⁰

Reşit Rıza'nın da belirttiği üzere, toplumda can, namus ve mal güvenliğinin tehdit edilmesi ve sarsılmasından daha büyük bir mefsedet yoktur. Bundan dolayı, eşkıyalık suçu için ayette belirtilen cezaların uygulanması suretiyle toplumda uzun süre mal, can ve namus güvenliğinin temini mümkün olabilir.¹³¹

Yazır'a göre hirabe ayetlerine konu olan kişiler, İslam devleti içerisindeki Müslüman ve gayrimüslim kişilerin can, mal ve namuslarına yönelen, asayiş bozan ve siyasî huzursuzluklar çıkaranlardır.¹³²

3.3. Devleti Korumak

Hirabe ayetleri bağlamındaki amaçsal tahlillerde "devleti koruma" fikri ekseninde yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Nitekim Mâverdî (450/1058), hirabeyi devlet nizamına karşı işlenmiş suç olması yönüyle ele almakta, öldürme suçu karşılığında verilecek cezada denklığın (kefâetin) şart olmadığını çünkü eşkıyalıkla devlet kudretine karşı çıkıldığını ve hür veya köle, kadın veya erkek, Müslüman veya zimmînin öldürülmesi arasında fark olmadığını belirtmekte; meseleyi düzeni koruma fikriyle izah etmektedir. Bu yaklaşımını örneklediren Mâverdî, idridatı sebebiyle ölüm cezasına çarptırılan kişiyi, bu cezadan habersiz öldüren kişinin dahi eşkıyalığı sebebiyle öldürüleceğini; ancak söz konusu kişinin irtidatı sebebiyle ölüme mahkum olduğunu bilerek onu öldürenin hirabe sebebiyle ölümüne hükmedilmeyeceğini belirtmektedir.¹³³

Semerkandî (539/1144) ve Kâsânî (587/1191) hirabe suçunun ancak darulislamda teşekkül edebileceğini ifade etmek suretiyle,¹³⁴ bir taraftan cezaların tatbikinde mülkîlik prensibinin esas olduğunu vurgulamakta;

¹²⁹ el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 90.

¹³⁰ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 95.

¹³¹ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-hakîm*, VI, 293.

¹³² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 165.

¹³³ el-Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, XIII, 357.

¹³⁴ es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, I, 153; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 92.

diğer taraftan söz konusu cezaların İslam devlet düzenini koruma amacına matuf olduğunu ortaya koymaktadırlar.

İbnü'l-Arabî de, hirabe suçunun karşılığı olarak verilen öldürme cezasında kefâetin aranması gerektiği yönünde ortaya atılan görüşe karşı çıkmakta; hirabede öldürülen kişinin hür veya köle olmasından ziyade, kamu düzenine yönelik saldırının varlığının dikkate alınması gerektiğini, cezanın da bu yaklaşımla verileceğini ifade etmektedir.¹³⁵

Mevdûdî (1979), “الأرض”/“el-arz” kelimesini tahlil etmekte, kelime üzerinden, gâî yorumlar yapmakta, “el-arz”la İslâmî düzenin bulunduğu yönetim sisteminin kastedildiğini ve “Allah’a ve rasûlüne savaş açmanın” bu düzene karşı savaşmak anlamına geldiğini vurgulamaktadır.¹³⁶

Benzer yaklaşımla Serahsî de hirabe suçu sebebiyle hakkında ölüm cezası verilen ve cezanın tatbik edileceği vakte kadar hapiste tutulan kişinin, başka bir şahıs tarafından öldürülmesi halinde bu kişiye bir ceza gerekmeceğini, çünkü meşrû yönetimin, suçlunun kanını helal kıldığını ifade etmektedir.¹³⁷

Hirabe ayetlerini devleti koruma fikri ekseninde değerlendiren Reşid Rıza, meseleyi siyasi boyutlarıyla ele almakta, Seddi zeriada teşdîdin, siyasetin vazgeçilmezlerinden olduğunu ifade etmekte, ardından yaşadığı dönemden örnekler vermekte, Mısır’ı işgal eden İngilizlerin son derece basit gerekçelerle Müslüman çiftçilere ve meslek erbabına, İngiliz otoritesini tahkim amacıyla büyük zulümler yaptıklarını, onları astıklarını, günlerce böylece beklettiklerini, etlerini parçaladıklarını anlatmakta; İslam’ın halife ile köleyi eşit gören adaleti karşısında batının devlet otoritesi bahanesiyle basit gerekçelerle, Müslüman Mısır halkının İngiliz askerlerine karşı gelmelerini engellemek için zulmettiklerini, buna rağmen Müslümanların batıya adalet almaya gittiklerini ifade etmektedir.¹³⁸

Buraya kadar verilen bilgiler, hirabe ayetlerine yönelik amaçsal tahlillerde devleti koruma fikrinin merkezi konumunu ortaya koymaktadır.

3.4. Kul Haklarını Korumak

Kul haklarının korunması, hirabe ayetlerine ilişkin amaçsal tahlillerde önemli bir yere sahiptir. Burada ulemanın özel olarak ele aldığı

¹³⁵ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 101.

¹³⁶ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Muhammed Han Kayanî (çev.) (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), I, 477. Diğer tefsirlerde oldukça teferruatlı bir şekilde ele alınan hirâbe meselesinin Tefhîmu'l-Kur'an'da son derece yüzeysel biçimde ele alınmış, hatta geçiştirilmiş olması dikkat çekicidir.

¹³⁷ es-Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 204.

¹³⁸ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kurâni'l-hakîm*, VI, 293-295.

konu, hal cezasının uygulanması halinde kul haklarının durumudur. Bu konuda Şâfiî, ceza uygulanmadan tövbe eden kişiden had cezasının düşeceğini; ancak kul haklarının düşmeyeceğini ve bu tür hakların alınacağını ifade etmektedir.¹³⁹ Nitekim Şâfiî'nin Ahkâmü'l-Kur'an'ındaki görüşlerini müdellel ve sistematik biçimde ortaya koymak amacıyla eserini telif eden Herrâsî de aynı görüşleri ifade etmektedir.¹⁴⁰ Benzer ifadeleri Hanbelî literatüründe de görmek mümkündür.¹⁴¹

Cessas'ın belirttiğine göre tövbe ile had cezası sakıt olursa, öldürme veya müessir fiil söz konusu ise kısas hükümleri uygulanır; mala el konulmuşsa, zarar tazmin edilir. Ancak hirabe cezası uygulandığında kul hakları sakıt olur. Bu durumda kısastan veya malın tazmininden söz edilemez.¹⁴² Çünkü bir şahsa hem had cezası hem de tazmin mükellefiyeti verilemez.¹⁴³

Sonraki ayetin delaletiyle, bu ayetlerin müşrikler hakkında nazil olduğunu söyleyenlere göre, eğer müşrik şahıs, kendisine ceza uygulanmadan önce şirkinden tövbe etmiş ve Müslüman olmuşsa cezadan kurtulmuştur. Ancak eşkıya Müslümanlardan ise ve ceza uygulanmadan önce tövbe etmişse, Allah hakları sakıt olur, kul hakları sakıt olmaz. Tövbesi sebebiyle, bu kişinin kesin olarak öldürülmesi hükmü ortadan kalkar, eşkıyalık sebebiyle yakını öldürülen kişilerin kısas hakları bakî kalır. Dilerlerse kısas olarak öldürülmesini isteyebilecekleri gibi, diyet vermesini talep edebilir ya da tamamen affedebilirler. Şâfiî'ye göre eğer Müslüman muharib, mal almışsa, tövbesi sebebiyle el ve ayaklarının kesilmesi hükmü sakıt olur. Ancak Müslüman eşkıya adam öldürmüş, mallara el koymuş ve ardından tövbe etmişse, kesin olarak öldürülme ve elleri ile ayaklarının çaprazlama kesilmesi hükmü sakıt olur, aldığı malı tazmin etmesi gerekir.¹⁴⁴

İslam ceza hukukundaki yerleşik kurallara göre bir şahsı öldüren kişiye kısas cezası uygulanır. Öldürülen kişinin yakınlarının af yetkileri bulunmakla birlikte, öldüren kişinin muhârip olduğu anlaşılırsa, maktulün yakınlarının af yetkilerinden söz edilemez, ceza kat'î surette uygulanır.¹⁴⁵ Buna istinaden Yazır, ayette belirtilen cezaların, suçluların yaptıkları işlerin

¹³⁹ eş-Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 315.

¹⁴⁰ Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'an* III, 68.

¹⁴¹ el-Hrakî, *el-Muhtasar fi'l-fikh*, 136.

¹⁴² el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, IV, 60.

¹⁴³ es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, I, 157.

¹⁴⁴ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, III, 50.

¹⁴⁵ el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, IV, 57.

mahiyetlerinin gereği olarak hak ettikleri karşılıklar olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶

Bütün bunlar, hirabe suçu sebebiyle ortaya konan hukuksal çözümlenmelerin kul haklarını korumaya yönelik olduğunu gösteren değerlendirmelerdir.

3.5. Fesadı Önlemek

İbn Kesîr'in ifadesiyle, "şerrin bütün çeşitlerini"¹⁴⁷ ifade eden fesat, hirabe hükümlerinin teşri kılınmasının temel sebeplerindendir. Hirabe ayetlerinin amaçlarından biri, yeryüzünde ortaya çıkan fesadı, bozgunculuğu önlemektir. Bu amaç ekseninde sürgün (nefy) cezasını değerlendiren Cessas, ceza olarak kişinin başka bir ülkeye sürülmesinin anlamlı olmadığını, çünkü sürgünün, fesatçının fesadına engel teşkil etmeyeceğini; söz konusu cezanın, hapis cezası olduğunu ve ancak bu şekilde fesadın önlenebileceğini, abesle iştigale mani olunabileceğini ifade etmektedir.¹⁴⁸

Nitekim Maverdî hirabe ayetlerinin yeryüzünde fesat çıkaran Müslümanların veya gayrimüslimlerin cezasını bildirmek için nazil olduğunu ve alimlerin çoğunluğunun bu görüşte olduklarını belirtirken;¹⁴⁹ Reşid Rıza, bu ayetlerin, darulislamda fesat çıkaran bütün kişiler (Müslüman veya gayrimüslim) için geçerli olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁰

"Sürgün"ün muhtemel farklı manalarını tahlil eden Yazır, suçlunun bulunduğu beldeden ya da İslam ülkesinden çıkarılmasına da sürgün denilebileceğini, ancak bunun farklı mahzurları ihtiva etmesi sebebiyle caiz görülmediğini belirtmek suretiyle gaye ve sonuç eksenli analiz yapmaktadır. Müellif, bu cezalarda maksadın kötülüğü bertaraf etmek olduğunu ifade etmekte, suçlunun başka beldeye sürülmesinin, o beldeye yaşayan insanları zararla yüz yüze bırakmak anlamına geleceğini, İslam diyarı dışına sürmenin ise harp diyarındakilerin sayılarını artırmak anlamına geleceğini; bu sebeple başka belde veya darulharbe sürgünün caiz olmayacağını belirtmektedir.¹⁵¹

---

¹⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 166.

¹⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 94.

¹⁴⁸ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 59.

¹⁴⁹ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdî, *el-Hâvi'l-kebir fi fihhi mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), XIII, 352.

¹⁵⁰ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm*, VI, 293.

¹⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 167.

Ulemanın, hirabe ayetleri bağlamında ortaya koydukları malumatlar, fesadı önlemenin, ilgili hükümlerin temel amaçlarından biri olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır.

3.6. Suçluyu Caydırmak

Hirabe cezasında temel amaçlardan biri, suçluyu caydırmak, aynı suçların tekrarına engel olmaktır. Bundan dolayı Hasan-ı Basrî, hayrın elde edilmesi için, suçluya, ayette belirtilenlerden en elem verici cezanın tatbik edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁵²

Kâsânî'nin (587/1191) de ifade ettiği gibi, sabî ve mecnuna hirabe cezası verilmez.¹⁵³ Çünkü gerek gayrümümeyyiz çocuk, gerekse mecnun için, verilen ceza caydırıcı etki yapmayacak, söz konusu şahıslar, verilen cezanın anlamını idrak edemeyeceklerdir.

Suçluyu caydırma amacı çerçevesinde Reşit Rıza'nın, başka ayetleri gerekçe olarak zikretmesi dikkat çekicidir. Nitekim müellif, hirabe ayetlerinin nüzulünden önce Hz. Peygamber'in Ureynelilere verdiği cezanın "فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ" "kötülüğün cezası misliyledir"¹⁵⁴ ve "O hâlde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin). Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."¹⁵⁵ Şeklindeki ayetlere dayandığını ifade etmektedir. Buna Hz. Peygamber'in buradaki amacı, diğer bedevîlerin bir daha yol kesmek, adam öldürmek veya mala el koymak suretiyle eşkiyalık yapma cüreti göstermelerini engellemektir.¹⁵⁶

"Suçluyu caydırma" amacını, asma cezasının uygulanma biçimi üzerinden ele alan Sabûnî, Hanefi ve Malikilerin görüşlerine atıf yapmakta, buna göre suçlunun, önce bir veya üç gün asılacağını, ardından mızrakla yaralanacağını ve bu şekilde ölmesinin bekleneceğini vurgulamaktadır. bu görüş sahipleri, bir süre asılmış halde bekletilmesinin, eşkiyanın aşağılanması anlamına geleceğini ve böylece caydırıcılığın temin edileceğini belirtmektedirler.¹⁵⁷

Sonuç

Hirâbe ayetleri bağlamında yorum yöntemleri çerçevesinde yapılan çalışma ile elde edilen sonuçlar şöylece ifade edilebilir:

¹⁵² el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 54.

¹⁵³ el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 91.

¹⁵⁴ Yunus 10/27.

¹⁵⁵ el-Bakara 2/194.

¹⁵⁶ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kurâni'l-hakîm*, VI, 293.

¹⁵⁷ es-Sâbûnî, *Tefsîru âyâti'l-ahkâm*, I, 520cx.

Tarihî yorum yöntemi, lafzî yorum yöntemine oranla, ulemanın üzerinde fazlaca yoğunlaştığı bir anlama faaliyeti değildir. Bundan dolayı, klasik kaynaklarda çoğunlukla sebep-i nüzûle dair rivayetlerin verilmesi ile yetinilmiş; ayetlerin nüzul sebepleri, yoğun tartışmaların ve pratik farklılıkların ortaya çıktığı alanı teşkil etmemiştir. Çünkü “Aksine karine yoksa sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğine itibar” prensibi, tarihi yorum yönteminin alanını oldukça daraltmaktadır. Buna göre tarihi yorum yöntemine, ancak lafzın umumunu daraltan bir karinenin varlığını ve hükmün sınırlarını tespit amacıyla müracaat edilecek, bunun dışında, hükmün tatbiki için birinci derecede başvurmak gerekmecektir.

Ortaya konan çalışmada ulemanın, lafzî yorum yöntemi üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Müracaat edilen kaynaklar itibariyle, tavır olarak lafzı ihmal eden bir yaklaşım söz konusu değildir.

Lafzî ve tarihî yorum yöntemlerinin işlevselleştirilmesi durumunda, lafzî yorum yönteminin baskın karakterde görüldüğü, tarihe göre lafzın öncelendiği değerlendirilmektedir.

Eserin niteliği, lafzî yorumlardaki ayrıntı düzeyinde belirleyici olmuştur. “Muhtasar” türü eserlerde doğrudan mezhebin görüşünün verilmesi amaçlandığı için, yorum türleri bağlamındaki değerlendirmeler yok denecek kadar az iken; Cessâs’ın Ahkamu’l-Kur’ân-ı gibi ahkam tefsirlerinde ve Serahsî’nin el-Mebsûtu gibi kapsamlı furû eserlerinde yorum türleri çerçevesindeki değerlendirmeler oldukça fazladır.

Gâî yorumlarla ortaya konan amaçların, müellifin yaşadığı dönem ve şartlarla sıkı bir ilişkisinin bulunduğu görülmektedir. Reşit Rıza’nın, devlet otoritesinin tesisi bağlamında İngilizlerin Mısır’da yaptıkları zulümlere dair açıklamaları buna örnek olarak zikredilebilir.

Gâî yorum yönteminde, ortaya konan gayenin kaynağı farklılık arz etmektedir. Bazen bu, doğrudan ilgili nassın ortaya koyduğu amaç olabildiği gibi bazen de başka bir nassa dayalı gaye ya da müellifin kendi birikimiyle ortaya koyduğu başka bir amaç olabilmektedir.

Yorum yöntemlerinden birinin veya tamamının kullanılması, savunulan temel düşünce ve hüküm açısından bir farklılık ortaya çıkarmamaktadır. Örnek vermek gerekirse; Malikî mezhebine göre devlet başkanı, ayette belirtilen cezalardan birini verme konusunda muhayyerdir. Daha sonraki dönemde eser telif eden Maliki müçtehitler ne lafzî, ne tarihî ne de amaçsal yorum yöntemleriyle mezhebin bu görüşünün ötesinde bir sonuca ulaşmamışlardır.

Müçtehitler çoğunlukla, yorum yöntemlerini işlevselleştirdiklerinde bununla, mezheplerinin ortaya koyduğu görüşün fikrî arka planını yapılandırmayı ve bu görüşü güçlendirmeyi amaçlamışlardır.

Neshin söz konusu olduğu konularda ise tarihî yorum yöntemi hayatî önem arz etmekte; meselenin hükmünün ortaya konulabilmesi için zorunlu müracaat kaynağı haline gelmektedir.

Yorum yöntemleri arasında anlama faaliyetlerinin süreç olarak işletilmesi bakımından öncelik sıralaması bulunmaktadır. İlk sırada lafzî yorum yöntemi yer almakta, lafzî yorumda ortaya çıkan ihtilafların çözümünde tarihî ve gaî yorum yöntemlerine müracaat edilmektedir. Çünkü İslam hukukunun yapısal temelinde lafız vardır ve lafızdaki ihtilaf, köklü ayrılıklara işaret ederken; diğer alanlardaki ihtilaflar aynı düzeyde derinlemesine etki yapmamaktadır.

Yorum faaliyetine konu olan bir meselede bütün taraflarca kabul gören sonuçların ortaya çıkmasını beklemek isabetli bir yaklaşım değildir. Gerek lafzın anlaşılması, gerek tarihî bağlamın tespiti ve gerekse nassa yönelik gaye belirleme çabası, büyük oranda sübjektivite ihtiva etmektedir. Ancak yorumlama çabasındaki sübjektivite, söz konusu faaliyette lafız-tarih-gaye dengesinin gözetilme gerekliliği ile çelişik değildir. Yorumlayan iradenin benimsediği denge yapılanması doğrultusunda lafzı, tarihî şartları ve gayeyi göz önünde bulundurarak dengeli bir anlama faaliyeti ortaya konabilir. Mezhep müçtehitlerinin, yorum yöntemlerini kullanmalarına karşılık, çoğunlukla kendi mezheplerinin ortaya koyduğu görüşe ulaşmaları, yorum yöntemleri bakımından, yorumlayan iradenin zihnindeki "sübjektif denge"ye işaret etmektedir.

Yorum yöntemlerinin kullanımında tarihî ve lafzî yorumlar anlama faaliyetini sınırlayıcı mahiyet arz ederken; gaî yorumlar genişletici mahiyet arz etmektedir. Bu sebeple ayetlerin yeni durum ve olaylara uygulanması amacıyla gaî yorumlara müracaat edildiği gözlemlenmektedir.

Kaynakça

- AYDIN, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta, İstanbul, 2001.
EL-BEGAVÎ, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd Muhyî's-sünne, *Meâlimü't-tenzîl*, Dâru Tayyibe, yy, 1997.
BİLGE, Necip, *Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.
EL-CESSÂS, Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1992.

- EL-CÜVEYNÎ, İmâmü'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Rüknuddin Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2007.
- ED-DÜSÛKÎ, Ebu Abdullah Semsüddin Muhammed b. Ahmed b. Arefe, *Hâşiyetü'd-Düsûkî ale'ş-şerhi'l-kebîr*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, yy, ty.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998.
- GÜNENÇ, Halil, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Müyesera*, Dâru Sehâ, İstanbul, 1992.
- HERRÂSÎ, İmaduddîn b. Muhammed et-Taberî el-Kiyâ, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- EL-HIRAKÎ, Ebu'l-Kasım Ömer b. Hüseyin b. Abdullah, *el-Muhtasar fi'l-fikh (Metnü'l-Hirakî)*, Dâru's-Sahâbe, Tanta, 1993.
- İŞIKTAÇ, Yasemin, Sevtap Metin, *Hukuk Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2003.
- İBN ABDÛLBER, Ebu Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî, *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru Tayyibe, yy, 1999.
- İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî*, Dâru Alemi'l-Kütüb, Riyad, 1997.
- İBN RÛŞD, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhedât*, Dâru'l-Garb, Beyrut, 1988.
- İBNÜ'L-ARABÎ, Ebubekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- İBNÜ'L-HÛMÂM, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvâhid b. Abdulhamid, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- EL-KÂSÂNÎ, Ebubekir Alaeddin Ebubekir b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1974.
- KOÇAK, Muhsin, Nihat Dalgın, Osman şahin, *İslam Hukuku, İslam Hukukuna Giriş, Aile Hukuku, Miras ve Ceza Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.
- , *Fıkıh Usulü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.
- EL-MAVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Hâvi'l-kebîr fî fıkhi mezhebi'l-İmâmi'ş-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

- MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Muhammed Han Kayanî (çev.), İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.
- EL-MEYDÂNÎ, Abdulganî el-Guneymî, *el-Lübâb fî şerhi'l-kitâb*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- EL-MÛZENÎ, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail, *Muhtasaru'l-Müzenî fî furûi'ş-Şâfiyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- EN-NEVEVÎ, Ebu Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Muri, *Minhâcü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2005.
- REŞİD RIZA, Muhammed b. Ali, *Tefsîru'l-Kurâni'l-hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, yy, 1990.
- ES-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Ravâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'an*, Dersaadet, İstanbul, ty.
- ES-SEMERKANDÎ, Ebubekir Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, *Tuhfetü'l-fukahâ*, Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1984.
- ES-SERAHSÎ, Ebubekir Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- EŞ-ŞÂFÎÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İdrîs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1994.
- EŞ-ŞÎRÂZÎ, Ebu İshak Cemaleddin İbrahim b. Ali b. Yusuf, *et-Tenbîh fî'l-fikhi'ş-Şâfiî*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1951.
- EŞ-ŞİRBÎNÎ, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-minhâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.
- ET-TABERÎ, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Ebu Cafer, *Câmiu'l-beyân fî te'vili'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risâle, yy, 2000.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ, Ankara, ty.
- ZEYDAN, Abdulkerim, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkh*, yy, Müessesetü'r-Risâle, 2009.
- EZ-ZEYLAÎ, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen, *Tebyînü'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik*, el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, Bulak, 1313.